

Důlnictvo českých zemí v 19. století

Jana Machařová a Jiří Matějka

V polovině 19. století bylo v českých zemích v centralizovaných provozech zaměstnáno jen asi jedno procento z celé populace. Prudký početní růst důlnictva nastal hlavně během extenzivního rozvoje průmyslu a masové industrializace v poslední čtvrtině 19. století, kdy se od poloviny století vytvářelo moderní průmyslové důlnictvo sléváním kvalifikovaných dělníků z řivností a manufaktur s venkovskou chudinou, které průmysl umožnil stále zaměstnávání a vyšší řivotní úroveň. Nejduvše v textilním průmyslu a dalších oborech a pak v těžbě uhlí průmyslu. Nejpočetněji ve strukturovaném důlnictvu byli textiláci a horníci, kteří měli díky koncentraci největší vliv na ovlivňování sociálního vývoje v českých zemích.

Textilní oblasti byly starší, vyvíjely se pomaleji a sociální změny v nich nebyly tak bouřlivé. Do textilních továren, soustředěných do horských oblastí, kde sídlilo obyvatelstvo pěstujícím a tkaním bavlny, v tůnu dlníci do práce docházeli z okolí nebo se stěhovali do regionálních center a patřili ke stálejším pracovníkům, budoucí horníci, hutníci a další pracovní síly těžkého průmyslu, se za práci stěhovali na větší vzdálenosti a masově nechali se přetahovat vyšší mzdou.

Jejich první generace si chtěla nekvalifikovanou práci v průmyslu nahradit peníze a vrátit se do pěstních sídel a koupit si zem dlnskou půdu. Druhá generace migrantů za práci zjistila, že kvalifikovaná práce přináší jeť vyšší příjmy a snažila se kvalifikaci získat. Těť generace, nastupující do práce kolem roku 1900, bylo uhlí profesně a teritoriálně stabilizované důlnictvo. Profesionalizace, vykonávání jednoho hlavního povolání, byla obecně ukončena před první světovou válkou. Do toho zdánlivě spořádaného vývoje však negativně zasahovaly stále nové a nové vlny migrantů za práci z venkova, šňových dlníků, podle potřeb extenzivně rostoucího průmyslu, zvláště v obdobích konjunktur; ty destabilizovaly kultivaci důlnictva.

Šň masová industrializace v poslední čtvrtině 19. století tak představovala velmi turbulentní období prudkých změn. Zásadní význam měly masové migrace do oblastí rychle rostoucího těžkého průmyslu a fluktuace šňového důlnictva, převážně mladých lidí, kteří se vymkli sociální kontrole vesnických elit a církve; tě se nepodařilo proniknout do rychle rostoucích dlnických sídel, kde přistěhovali často mnohokrát převýšili počet pěstních obyvatel. Migranti za práci přicházeli z retardovaných oblastí nebo dlo o zem dlnskou ele. Sociální přechod šňového důlnictva vykazoval obecný vývoj: nejduvše přeusnovali do vznikajících průmyslových oblastí vesníťtí bezzemci řivící se v tůnu přiležitostnou práci nebo jako nádeníci. Druhou vlnu vylidňování venkova tvořili domkáři s podobnými nedostatky zdroji obřiví, těť vlnu pak synové a dcery chudých rolníků. Teritoriální okruhy imigrace do oblastí průmyslu a těžby se zvětšovaly. V tůnu mladí migranti měli tedy omezené zdroje (kvality) a primitivní vzory chování.

Výsledkem bylo obecně konstatované šňdivoění mravů, které bylo opakem dosavadního zahaněného řadu pokorného venkovana s přímou závislostí na svém šňrácedárci, který mu ale v případě nouze pomohl, alespoň almužnou. Migranti byli odkázáni na svůj výkon a samostatnost. Byli to ti iniciativní, odvážní a tedy i více agresivní tím víc, že přicházeli do nového často stresujícího pracovního i sociálního prostředí. Prudce stoupla kriminalita, fluktuace, potulka o mladí dlníci bez rodin, relativně dobře placení, mnohdy pracovali jen tehdy, když si potřebovali vydělat na obřiví, nebo aby si mohli dopřát šňanský luxus: maso a alkohol, případně přestílní zbytečnosti, jimifli si kompenzovali předchozí podpořebu. K potřeřím přispívala i bytová nouze, přijímání nocleřníků a dobové hygienické a stravovací návyky, které podporovaly šíření infekčních nemocí a hlavně tuberkulózy. Dlnické řeny neuměly vést domácnost, neměly se to ani v mládí od koho naučit, protoře na venkov se připravovala polévka ráno a pak po práci ve řera v textilu pracovaly řivky oficiálně od 12 let. Neměly pak ani zájem o hospodářské kurzy, pořádané některými podniky. Dlnické rodiny vznikaly v řasném věku snoubenců a byly trvale patriarchální. Ař v období stabilizace po roce 1900 začali některé kvalifikované dlníci usilovat o sociální vzestup svých dlníť. Do té doby byla výchova dlníť bezdělná, převládala nezájem o vzdělání a předpokládalo se, že dlníť, pracující co nejduvše, zaujme stejnou sociální pozici jako rodiče.

Dlouhodobě p evařoval u d lnictva hlavně zájem o zlepšení materiální situace, to byl jeho základní cíl a toto zlepšení bylo podmíněno pracovní ukázněností k pilné a často těžké fyzické práci. P echod do pr mysle a t flby neznamenal zhoršení bídy, naopak, ale jiné problémy. Kultivovala se zatím p edevším pracovní stránka d lníkovy osobnosti, zatímco p etrval též nezáměr o sociální a kulturní vzestup. To byly významné vlastnosti šnového d lnictva. D ležitá ovšem byla také snaha o profesní vzestup, který p ináel vyší p íjmy a kterému p edcházelo období zvýšeného pracovního úsilí o manuální d iny o jako kdysi na venkově. D lnictvo m lo tedy p edevším zájem o hmotné hodnoty a pak o nenáro nou zábavu a v ekonomicky p íznivých obdobích po roce 1900 se projevil z ástí sklon ke spokojenému hedonismu.

Kulturní j í byli ovšem mezi d lníky ti kvalifikovaní. P ináeli do strojního pr mysle (v 50. letech se mnohde pracovalo na ru ních stavech) hodnoty uznávané mezi emeslníky, což znamenalo i snahu o získání kvalifikace a tradice cechovních spolk . Kvalifikovaná práce trvale zaji ovala mnohem vyší mzdy. Kvalifikace se cenila. Vysoké výd lky m li tiska i kartounu, kvalifikovaní strojíren tí d lníci, haví i a na opa ném konci textiláci, zem d l tí d lníci, jejichž výd lky k obřiv rodiny nesta ily a musely být dopl ovány prací dalších len rodiny. Kvalifikovaní d lníci tvo ili mezi textiláky stejn jako mezi horníky asi t etinu, vyší podíl byl mezi strojírenskými d lníky. Kvalifikovaní pat ili také obvykle ke stálým d lník m, zatímco nekvalifikovaní fluktovali, nap í ve strojírenství pracovalo jen asi 20% nekvalifikovaných dlouhodobě, v hornictví 10%. Souviselo to jistě také s mořnostmi pracovního trhu. Kolísavý rozvoj textilu omezoval i zájem o pracovní sílu, zatímco v jiných progresivních odv tvích byl o ni zájem trvalý a umohl oval hledání nejlépe placené práce.

To m lo vliv i na vývoj mezd. Obecně se dá říci, že nominální mzdy trvale mírně stoupaly s poklesy za krizí. Zvy ování i regrese byly závislé na fázi rozvoje a prosperitě oboru, takže mnohem povln ji rostly od poloviny století mzdy textilák (skok zaznamenalo lná ství v d sledku bavlná ské krize), které byly vyší ve vlná ství, nižší v bavlná ství a nejnižší ve lná ství. P echodně výrazně snížila velká krize v roce 1873 podobně jako v roce 1902. Od 80. let stoupaly i nejnižší mzdy. P íjem 300 zl za rok se považoval odborníky za nedostatečný, ale jen o n co více vyd lávali v textilních továrnách pouze muři, zatímco 400 zl byl plat nekvalifikovaných ve strojírenské výrobě. Zna ně mzdové rozdíly mezi oblastmi a obory textilní výroby pomalu ustupovaly. Zatímco mzdy v textilu se zvy ovaly v ádu 10-20%, v hornictví mnohem vyší mzdy o 40 a více procent. Po p elomu století postihovaly krize více obor hospodá ství a mzdové výkyvy za krize zasahovaly více d lník . Nejvyšších mezd dosáhli d lníci za konjunktury v roce 1908. Trvale více kolísaly mzdy nekvalifikovaných. Pozitivní vliv na výši mezd v zem d lství m la blízkost pr myslových oblastí.

fienská práce, která byla pro obřivu rodiny nutná, se považovala za dopl kovou, a proto byla méně honorovaná, i když byla stejn fyzicky namáhavá nebo v textilu z ástí i kvalifikovaná. Právě textil pat il k obor m s tím polovičním zastoupením řen a do konce 60. let také se značným podílem d tí. Tak jako v celé společnosti i v pr mysle (od třinácti let podle zákona z poloviny 80. let) byla práce mladistvých b řlná. Špomáhatě v továrně mohly i d tí dvanáctileté, pokud se zákon obe el.

Ponkud si m flme p íblížit materiální podmínky řivota, uvedeme-li, že ceny potravin, zvlášt ve m stech a pr myslových centrech, stoupaly zpo átku rychleji než mzdy v textilu, lépe na tom byly oblasti hornictví, kde rychleji stoupaly i mzdy. Ovšem podíly, které musela d lnická rodina vydat na stravování, se trvale drřely kolem 70%, nižší byly ve vyřid ujících se oblastech, kde ale za stravu vydávali mnohem méně ástky; z ejm tam byly potraviny levnější a strava jistě mnohem chudší.

Jiř to oz ejmuje, že hlavní snahou d lnictva byl zájem o dosaření vyšších mezd. Potvrzuje to i rozbor stávek, který ukázal, že nejast jím pofladavkem bylo od poloviny století zvýšení mezd (do roku 1879 i udržení mezd), a to n kolikrát ast ji, než druhý trvalý pofladavek, tj. zkrácení pracovní doby. Nejdříve stávkovali za zvýšení mezd kvalifikovaní d lníci, a to i s podporou svých spolk . Po roce 1880 se ast ji objevovaly stávky, které získávaly po vypuknutí jednotné vedení. Novým pofladavkem se pak na t etím místě stalo nepropoušt t spolupracovníky (u horník ast j í

afl po roce 1900) a pozd ji uznání šd v rník ō jako zástupc d Inictva. Vysoký podíl odbor na organizování stávek se neprokázal.

D Inické hnutí zalo jako sociáln emancipa ní snaha zchudlých mistr a ásti kvalifikovaného d Inictva v Liberci a Praze v 60. letech, na za átku turbulentního sociáln p echodného období. Na konci 70. let se první generace ob tavých a pro šosvobození d Inictva ō zapálených v dc - podobn jako v celé Evrop - p iklonila k marxistické verzi socialismu a pochopila, že získá vliv na d Inictvo jen podporou jeho materiálních zájm , zvlá- vedením ofenzivních stávek. Tvrdý odpor podnikatel s heslem šfládné vyjednávání s d lníky ō a násilná snaha státu o zachování špo ádku ō vedly ke stejn násilné odpov di: ke vzniku radikalismu primitivního šnového d Inictva ō, který vyvrcholil násilnými st ety v 80. a první polovin 90. let. Teprve pak si vedoucí vrstvy spole nosti uv domily význam a sílu š tvrtého stavu ō, vznikla ada šd Inických zákon ō a po prudkém rozmachu odbor v 90. letech se vytvo ila nová situace: šozbrojené ō partnerství d Inictva a podnikatel za smír í ú asti státu. Po roce 1905 se d Inictvo zemancipovalo i politicky.